

Jazyk a jeho kombinace.

Prosloveno 18. 2. 2010 na zasedání PLKu a JS, vyšlo v Jazykovědné aktuality 1-2, XLVII 2010, 2-22.

1. Úvod.

Zásadní, méně známé diktum F. de Saussura říká, že v řeči (*langage*) *neexistuje nic, co by bylo jen o jednom členu, izolované* (Engler 67, 204). Sám nazval tuto pravdu konečným zákonem lingvistiky a je naprostou záhadou, proč ho editoři do kánonického vydání nezařadili. Pokud tento jeho výrok chápeme především paradigmaticky, lze k němu domyslet i jeho obecný syntagmatický protějšek, který by pak zněl „*v jazyce není nic, co by se nekombinovalo*“, který tak poukazuje na jakýsi primární a základní **kombinatorický princip** či zákon v jazyce (viz už Čermák, 1982). Až kombinace fonémů vytvářejí morfémy a slova a jejich kombinace zase text. Různé kombinace jsou tedy základem všeho a stojí za nimi, zvl. u lexémů, analogická pravidla, která vznikala až v důsledku ustalování určitých způsobů jejich kombinací, což probíhá dodnes. Na jejich půdorysu časem vznikala i pravidla gramatická (formální). Život jazyka, tj. jazyk v komunikaci, i jeho vývoj je dán kombinacemi a jejich proměnami. Tím se dostáváme k vlastnímu tématu.

2. Kombinace a syntagma.

Kombinace je primárně matematický pojem nabízející mj. možnost lišit mezi nejrůznějšími obecnými konstelacemi prvků z množiny *n* konstelacemi, kde záleží na pořadí těchto prvků (tedy permutacemi) aj. Počet prvků vedle pořadí, které je v lingvistice vždy důležité, je další aspekt, který lingvistu zajímá: intuitivně nejsme schopni vnímat příliš dlouhé či početné kombinace, resp. permutace, brání nám naše pracovní paměť a početnost členů třídy.

Nicméně lingvisticky si obv. vystačíme s obecným pojmem syntagma a syntagmatika. Podobně jako u paradigmatu si v minulosti nemoudře a svévolně někteří lingvisté přisvojovali i obecný termín **syntagma** ve snaze mít synonymum k větné dvojici a blokovali tak jeho širší užití; dnes je však situace už jiná. **Syntagmatika** je obecně úhrn všech kombinací všeho druhu, na všech rovinách formy, a příslušných pravidel. Teprve nedávno se začíná zjišťovat, že je mezi nimi i mnoho kombinací ustálených a tedy součástí *langue*, neví se však přesně, co vše. V oblasti se však užívají i další termíny.

V zásadě se v lingvistice běžně uvažuje o kombinatorice a kombinacích fonémů, morfémů, lexémů, popř. i vět. Podívejme se pro připomenutí na některé aspekty.

2.1 Kombinace grafémů a fonémů.

-Sólové: *o, e, a, n, t, l, s, i, v, k, d, r, m, p, u, í, j, á, z, y* (= plný český inventář, řazený frekvenčně)

Tento inventář se však vždy různě kombinuje; výběr z nejméně frekventovanějších představují např.

-Dvojice: *st, po, ní, ov, na, ro, en, ne, je, se, le, la, to, al, te, ou, ko, pr, od, li, ra*, popř.

-Trojice: *pro, ost, ova, sta, pře, ých, ení, jak, kte, byl, ého, val, pod, sti, při, tak, řed, ých, ale, nos*

Je zřejmé, že kromě pár výjimek u dvojic se kombinace nadané významem (vázané morfémy i samostatně) objevují až u trojic. Dál však není známo už nic, tj. chybí poznání, jak a kdy se z kombinací vytváří význam, resp. významuplné kombinace.

Podle V. Skaličky (2004, 121, K otázkám fonologických protikladů) kombinace vokál-konsonant a konsonant-vokál mají málokdy pevnější pravidla, velmi často jsou v jazycích skoro úplně libovolné. Naproti tomu skupiny vokál-vokál a konsonant-konsonant jsou určeny pevnými pravidly. Např. mnoho jazyků nepřipouští styk dvou vokálů uvnitř jedné slabiky a jednoho morfému. Počet konsonantů v jedné skupině v jednom morfému snad nikdy nepřesahuje čísla 4, které je také velmi vzácné (*skvíť se, pštros, pstruh*). V některých jazycích je i kombinace tří konsonantů vzácná, např. ve finštině.

2.2 Kombinace morfémů a slovtvorba.

Ani tady o jejich pravidlech mnoho nevíme (kromě banálností typu, že prefix stojí před kořenem aj.), i když někdy se např. sufix může kombinovat jen s kořeny určitého významového typu, jejichž kombinace jsou rezervované pro lexémy určité sémantické třídy, srov. *-dlo (stavidlo, pravidlo...)* a nástroje. V češtině je však taková situace spíše neobvyklá, sufixy jsou sémanticky nejednoznačné až po téměř univerzální, srov. roli sufixu *-ák (Staromák, nádražák, držák...)*. Srov. ještě synchronně *šálek, levhart*, kde se kombinuje cosi, čemu

sémanticky nerozumíme (*šál-*, *-hart*). Představa všudypřítomných sémantických pravidel tedy není vždy jasná, obecně je přítom celá oblast v zásadě jako celek nezkoumaná.

2.3 Kombinatorika lexémů: kolokace a sémantika.

Lze se např. ptát, jak se liší lexémy *statečný* vs *odvážný*. I když odpověď bez studia korpusu není snadná, něco nás napadnout může, srov. *odvážný plán*, kde adjektivum se nedá dobře zaměnit druhým, celkovou představu však stejně nemáme. Může nás zde však obecněji zajímat i možnost **kumulace** adjektiv, srov. např. spornou přijatelnost delší kombinace *statečný, odvážný a kurážný člověk* a ještě obecněji nás může napadat i otázka, kolik vlastně v této pozici adjektiv může stát aj. Otázce kumulace různého druhu (iterace, reduplikace, binomiálů aj.) se opět pozornost příliš nevěnuje. Začínáme pak možná tušit, že tu jsou určitá pravidla, ale i anomálie a znovu si uvědomovat, jak málo toho vlastně víme.

V návaznosti na předchozí typy se však můžeme i ptát na možnosti a typy dosud nepopsané **alomorfie** (*psát* : *píše* : *napiš* proti už anomálnímu *nůše*: *nést*, *nosit* aj.); doprovází kombinace morfémů.

Srovnáváním jazyků však dospíváme i k poznáním obecnějším a narážíme na extrémy, které třeba čeština nezná, srov. konsonanticky přetížené gruzínské, např. *mkvdrethi* (hřbitov) či nezvyklé kombinace výlučně vokalické jako v havajském *oeoe* (dlouhý krk). Takové poznání naznačí mj. i podstatu centra a periférie u jiných jazyků, např. i češtiny.

Obecně se ukazuje i při prvním pohledu, že až u kombinací **lexémů** lze plně uvažovat o významu, kde už jsou význam a pravidla intuitivně nejjasnější a z jejich množství vysvítá i nutný důsledek vedoucí k unikátnosti úzu lexému a vazbě na kontext, která je tu nejvyšší, srov. příklad, kde tuto kombinatorickou jedinečnost je dobře vidět (do <> se hodí jediné adjektivum):

*I země . Před dalším zpracováním připomínala <> hmota ze všeho nejmíc odpočívající těsto
náhradou za nedostatek žen . Mají smyslné rty , <> těla a z jejich očí vyzaruje neukojitelná
. Tradiční je fermežová barva , která je <> , neboť má velký obsah netěkavých složek
rozředíme vývarem z hrušek , aby náplň byla <> , a podle chuti dosladíme . Maková " vomasta
5 7° C začíná tuhnout , zimní pneumatika je <> i za silných mrazů . Chladné podzimní počasí
plánuje na rok 2005 nový film . Unikátní <> kolekce se kongeniálně hodí na pozdní čas
znovu fascinovala Ulričina vášeň a její <> tělo , přesto v něm po takové extatické
ovzduší jistě odpovídaly a napomáhaly její <> pohyby , její tvář zbavená výrazu , pokorně
je zřejmě taky zpracovávat , aby zůstaly <> . Ale byl přesvědčený , že na to je potřeba
10 podoba opravdu připomíná teplé , mateřsky <> a něžné moře . Byla to Věčnost nížinná
takhle to bude lepší . " Konec citátu . Jeho <> ruce jemně držely volant . Otáčel se ,
jeho dlaždice a v modré hlubině se mihotají <> sluneční stě . A stejně jako by u bazénu
pokusitelka , sladká a zrádná svůdkyně , jejíž <> ruce se náhle měnily v dravci spáry a
opravdu skoro jako nákupní taška , byla z <> černé kůže , měla dlouhé řemínky a nijak
15 dlouho , dokud se lepí . Těsto musí být <> , ale musí držet pevný tvar . Formu vymažeme
nastrouhaný sýr a pomocí vody vypracujeme <> těsto , které necháme v chladničce nejméně
práškového cukru v šálku a lžící rozmíchala <> cukrovou polevu , kterou potřela půlku
, cítil vždycky bytost nebožčinu , její <> tlumenou melodii s nenadálými hloubkami
náruč dokořán - svlékala po kouskách svou <> nahotu pyšněji než sám kámen . Byl jsem
20 náládové muziky , již Tásler výtečně vybavil <> , zvolna gradující melodii . Rockující
pohyby uvedené dole a vypracujte si dobrý , <> rytmus . Zjistíte , že délky , které budete
apoštolů Jana a Jakuba Staršího . S květinou <> říjnový den s dekou městského smogu a s
opět začala tím bezpohlavním , hedvábně <> hlasem , " . . . a tak , když Mistr navrhl
na Windhorse děláte ? " Heather odhodila <> gestem pramen šedých vlasů . " Smějeme
25 poryvu větru si dívka v hloučku před ním tak <> a cudným pohybem zachytila sukni , až se*

Připojme ještě pár poznámek. Už V. Skalička (2004, výše) si položil otázku, proč mluvíme vždy jen o pořádku slov a nikdy o pořádku fonémů, morfémů, vět a naznačuje, že kombinace morfémů jsou omezeny zvláště kadencí. Kadence, která je akusticko-motorickým základem slova, nepřipouští v žádném jazyce počet morfémů v jednom slově větší než 10, jak říká. To je ověřeno slovy, která nemají vlastní kadenci, buď závazně (enklitika), nebo fakultativně (slova formální). V jazycích, kde je mnoho enklitik, a formálních slov (např. v latině), počet morfémů v jednom slově zřídka překračuje čtyři. Sled morfémů je podroben pevným pravidlům, jejich popis však zpravidla stejně chybí. Zůstaneme však v dalším u kombinací lexémů, resp. jejich tvarů.

2.4 Kombinace lexémů historicky.

De Saussure některé aspekty kombinací už naznačuje, když říká (172) „*To, co je mluvě vlastní, je volnost kombinací*“. Tento výrok se ovšem může chápat i nesprávně tak, že kombinovat se může cokoli s čímkoli, a proto ho vysvětluje a vymezuje v širším rámci, srov. „*Jen v syntaxi existuje jisté kolísání mezi tím, co je v jazyce dané a tím, co je ponecháno individuální iniciativě. Vymezení je těžké. Je třeba přiznat, že v oblasti syntaxe jsou prvek sociální a prvek individuální, provedení a pevná asociace, poněkud smíchány, začínají se více či méně mísit (73)*“. Jinde to vysvětluje o kus dále takto, srov. „*To, co slovo obklopuje syntagmaticky, je to, co přichází před ním či po něm, je to kontext, zatímco to, co ho obklopuje asociativně, v žádném kontextu není, přichází z myslí, spojené svazkem myslí, a ne prostoru. ...Jakkoliv je třeba nazírat syntagmata v kombinacích, které větami nejsou, zahrnují jako typ i věty. Každá věta bude syntagmatem. Věta totiž patří mluvě, a ne jazyku.*“ Obecně se tyto postřehy však dlouho nedočkaly rozpracování.

Až později rozvíjí v jednom směru (syntagmatickém) tento aspekt Porzig (*wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*, 1934) a poukazuje na kombinatorickou blízkost dvojic *chodit-nohy*, *uchopit-ruka*, *lízání-jazyk*, k vlastnímu rozvoji syntagmatiky však ani zde ještě nedošlo.

2.5 Priorita sémantických kombinací a pravidel před formálními (gramatickými).

Jazyk je nástroj sdělování významu, a k tomu na jisté nižší úrovni gramatiku a její pravidla nepotřebuje, viz jazyky typu **pidgin** a věty jako *Ty čekat tady, já peníze přinést* ap.; taková komunikace je plně sdělná díky vhodně zkombinované sémantice lexémů, která je zde založená na pouhé juxtapozici a věcném časovém sledu. Většina jazyků časem nad prostým územ podobného typu a kategorizací slov vybudovala ovšem i svou různě pojatou gramatiku a její formální pravidla. Dnešní analýza je však v zajetí formálních pravidel do takové míry, že je absurdně považuje za základní a jediné a prostou kombinaci založenou jen na sémantice nebere při uvažování o komunikaci v úvahu. Sled věcí historicky a zřejmě i synchronně je však jasný: napřed je třeba zvolit lexémy, nominace sémanticky kombinovatelné a až pak se jim dá přiřadit ta či ona gramatická forma, obráceně to nejde.

Tento přirozený sled věcí nechtěně potvrdil v jiné souvislosti i N. Chomsky. Jeho věta *Green ideas sleep furiously*, kterou chtěl ilustrovat důležitost formálních aspektů ale ilustruje i to, o čem tu je řeč: formální pravidla (které jeho věta má) jsou k ničemu, nic obsahového nesdělují, není-li splněna podmínka zachování sémantických pravidel, srov. ještě takovou kvázipidginovou kombinaci se zachováním pravidel sémantických a porušením pravidel gramatických, např. **Ten malý kniha ležet na stůl včera*.

3. Kombinace, syntagma a kolokace.

Shrneme-li po doplnění dalších pojmů zatím předběžně, pak vidíme, že se v dané oblasti objevují především tři zčásti se překrývající, ale jinak zřetelně odlišné termíny, tj. kombinace, syntagma a kolokace. **Kombinace** se užívá jako preteoretický obecný termín, **syntagma** jako už obecný lingvistický termín (neomezující se tedy pouze na kombinaci lexémů, resp. jejich tvarů), zatímco **kolokace** je lexikologický termín (omezený na smysluplnou kombinaci lexémů, dříve zčásti odpovídající sousloví); oba poslední termíny lze však užít pouze vztahu k významu (a funkci), a to bez ohledu na jejich neustálenost či ustálenost, ne však o kombinaci nesmyslné (**zelený vztah*). Všechny tři mohou dál, jsou-li ustálené, být zároveň **víceslovným lexémem a víceslovným pojmenováním** (to může být i neustálené), pokud lexém pojímáme nominativně, tj. jako tvorbu a přiřazování formy k výchozímu významu. Podívejme se na jednotlivé relevantní pojmy postupně.

3.1 Kolokace.

V korpusové lingvistice se definuje široce a volně jako kombinace, v níž se v sousedství jiného slova (habituálně) vyskytuje slovo jiné; je založena tedy na významu komponentů, srov. *velký zájem*, *dlouhá cesta*, *jít pomalu*, *dívat se strnule*. Někdy se však v jejím takto širokém rámci od ní odlišuje **koligace**, tj. kombinace gramatických kategorií, např. slovních druhů, a tedy i slov, která je vyjadřují. Takto vstupují do koligací se substantivem obvykle adjektiva, zatímco s verbem častěji adverbia aj. Do tvorby syntagmat vstupují, vedle aspektů dalších (jako je terminologičnost), nutně pravidla primárně sémantická (*kombinace pravidelné*), popř. nevstupují (*kombinace anomální: frázemy*).

Lexikální syntagma, ať (a) ustálené (které je součástí systému), nebo (b) neustálené (tvořené pro potřeby textu ad hoc), je lineární kombinace aspoň dvou lexikálních prvků (zpravidla tvarů lexému), podmíněná jejich vzájemnou kompatibilitou, která je sémantické povahy. Každé lexikální syntagma je tudíž smysluplné, má význam. Obecně je určeno svým rozsahem (počtem komponentů), strukturou a vztahy mezi komponenty, funkcí a významem (srov. i Čermák, 2010). Lexikální syntagma je sice diskrétní povahy, nemívá však své komponenty

obvykle od sebe vzdálené, resp. nebývá přerušené externím cizím tvarem, což ale možné je. Pokud to nastane (*čte knihu* → *čte velmi zajímavou knihu*), mívá uživatel možnost chápat výsledné čtyřkomponentové syntagma opět jako jeden celek odvozený od výchozího. Možnosti a typy takových přechodů však nejsou dosud studovány, jakkoliv u ustálených syntagmat frazeologických se, právě kvůli jejich ustálenosti, zachovává vnímání původní formy, srov. víceslovnou partikuli s diskretní formou *Co – to* a např. reálné textové užití *Co novéj panelák, to hrozná králikárna* (srov. i Čermák 2007). Syntaxe, které na takové případy obvykle nepamatují, se tu budou snažit o různá sporná řešení. Podívejme se však dál.

Z rejstříku kombinatorických možností adjektiva *dlouhý* je třeba považovat např. *dlouhý provaz* za lexikální syntagma neustálené, zatímco *dlouhou chvíli* nebo *dlouhé peníze* (tj. dlouhodobě investované) za syntagmata ustálená (jsou to frazémy), a tedy i víceslovný lexém. Že se toto adjektivum kombinuje s lexémem *provaz* (a mnoha dalšími jako *prkno, chodník, cesta* aj.), je dáno rysem „dimenze“, který v sobě tato substantiva mají (patří k jeho definitorickým rysům), který je sám podstatně obsažen zároveň i ve výchozím adjektivu; obě slova jsou tedy tímto rysem navzájem kompatibilní. Naproti tomu kompatibilní však nejsou např. **dlouhá rychlost, *dlouhá polévka* aj., které se proto také smysluplně nekombinují. Rozsah uvedených syntagmat bývá malý, bývají dvoučlenná, není však obtížné najít delší, vícečlenná, např. *tři metry dlouhý* aj.

Protože musíme předpokládat, že libovolný lexém (např. *pes*) se kombinuje, podle svého významu a funkce, jen s některými jinými lexémy, budeme předpokládat, že ty tvoří i jistý celek. Už de Saussure naznačoval, že tento celek je specifický jen pro něj a nelze ho uplatnit na žádný jiný lexém (např. na *vlka* nebo *kočku*). Tento úhrn kolokability lexému téhož typu, tj. jeho sémantická distribuce, tvoří jeho **kolokační paradigma**, složené z konkrétních, dílčích paradigmat, srov.

pes: {*štěkat, vrčet, kňučet, výt* x **mňoukat*} zvuky
 {*běžet, skákat, ležet, plazit se* x **létat*} pohyby
 {*hlídat, bojovat, spát, žrát, věřit* x **uštknout*} činnosti
 srov. popř. i vlastnosti, tj. *psí* {*hlava, chlupy, ocas...* x **zima*}

3.2 Kompatibilita jako sémantická vlastnost a podmínka.

Lexémy se v zásadě primárně kombinují podle svého významu, který tedy musí být slučitelný, **kompatibilní** s významem druhého slova; žádný lexém se nespojuje se všemi ostatními, ba ani s lexémy slovního druhu, se kterým se obecně spojovat může. Srov.

psát + *dopis/knihu/poznámku/vzkaz/...*, nikoliv však **psát vodu/jídlo/rychlost/světlo/...*,

kde první příklad ilustruje běžná spojení se vzájemnou kompatibilitou mezi lexémy a druhý s lexémy vzájemně inkompatibilními. Podstatou **kompatibility**, což je tudíž sémantická slučitelnost vycházející z významu, popř. funkce každého lexému, je v zásadě přítomnost téhož sémantického rysu v obou komponentech (viz už výš, 3.1, viz obecně už Lyons 1977). Kompatibilita implikující vždy individuální sémantická omezení kombinujících se lexémů je takto v obráceném gardu totéž, co se jinde nazývá (kombinatorické) restrikce aj. Sám tento termín je spíš neohrabaný a nedomyšlený, protože nadhazuje falešnou představu obecně neomezené schopnosti se kombinovat, které je zde restringována, jakkoliv je to nesmysl; restrikce existuje vždy, a není proto třeba ji vůbec zmiňovat.

Takto je v daném příkladu sém, sémantický rys „psaní“ základem slovesa *psát* i složkou každého z kompatibilních substantiv *dopis, kniha, poznámka, vzkaz* (všechny jsou psané či napsané) a podobně třeba *pomalý* + *proces/průběh/jednání/diskuze* (rys „pomalosti, malého tempa“) na rozdíl od např. **pomalý stav/stupeň/svoboda/...*, kde takový sdílený sémantický rys chybí. Takové případy tedy běžně neexistují a jsou jen uměle vytvořené, protože jim brání absence tohoto rysu. Někdy se této absenci pro jednoduchost říká **inkompatibilita** a takové kombinace jako **rychlý stav* jsou pak inkompatibilní, a tedy vlastně neexistují. Je třeba si uvědomit, že z hlediska jejich vzájemného vztahu velkou většinu lexémů ve slovníku charakterizuje vzájemná inkompatibilita, není mezi nimi žádný smysluplný sémantický vztah, v jehož základě kompatibilita stojí (srov. ještě neexistenci **zelená zlost, *zelený vztah, *vztah zezelenal*, kde absence společného rysu jdoucí i např. slovními druhy naznačuje dominantní povahu sémantiky).

Kompatibilitou podmíněná úhrnná spojitelnost lexému (kolokační paradigma), která je pro každý jednotlivý lexém slovníku jiná (srov. saussurovský pojem *hodnoty*), je jeho **kolokabilitou**. Ta už má formálně-sémantickou povahu, protože zahrnuje vedle společného významu (jeho malého průniku ve zmíněném smyslu) už i formy účastníci se dané kombinace, resp. kolokace. Inkompatibilitu, která je základní a v různé míře běžná mezi

většinou slov ve slovníku navzájem, si však mluvčí běžně příliš neuvědomují. Na základě velmi silné naučené analogie založené na podobnosti především významu tvoří mluvčí své nové a nové kolokace bez očividného přemýšlení o možnostech a hranicích, protože je mají zažitá a exploatují je automaticky, na základě především prototypických příkladů. Mezi kompatibilitou, umožňující existenci kolokability, a inkompatibilitou ostrá hranice zpravidla není, jak naznačují případy metafory. Kolokabilita, podmíněná kompatibilitou, je tudíž pouhá latentní možnost, předpoklad se smysluplně kombinovat a vytvářet skutečné a smysluplné lexikální kombinace, resp. **kolokace**.

3.3 Valence slovních druhů.

Až po dodržení kompatibility a tedy respektování sémantických pravidel pro tvorbu dané kolokace se na ni můžou navrstvovat, pokud existují, pravidla formální, gramatická. Od nich se liší valence, která však není dána gramaticky, ale je inherentním rysem lexému majícím formální povahu také. Jakkoliv jádrem **valence** je ze slovních druhů nejbohatší verbum a často ji má i vícenásobnou (srov. *psát někomu něco o něčem nějak někdy*, ale i *říct že, poručit aby, muset Inf, dopadnout ADVEvaluativní*), lze ji snadno hledat u všech dalších autosémantik; při bližším pohledu ji však najdeme i u synsémantik. Srov. v přehledu příklady typů (valenční exponenty se uvádějí polotučně):

Substantivum: *spousta Gen, zájem o, závislost na, rozkaz Inf, zpráva že*
Adjektivum: *závislý na, vhodný pro/k, související s, úměrný Dat, lepší než* (jen u komparativů), *nejdelší z* (se superlativy)
Verbum: *říct někomu něco o něčem, říct že (konj), poručit aby (konj), muset Inf*
Adverbium: *shodně s, spolu s, úměrně Dat, krásněji než*
Prepozice: *bez Gen, k Dat, na Akuz, o Lok, s Instr, v souvislosti s Instr, nehledě na Akuz, co do Gen*
Konjunkce: *a Lexém/Koord. klauze, že Subord. klauze, aby Subord. klauze s –I partíc.*
Numerale: *pět Gpl, dva Npl, jeden zGpl*
Pronomen: *něco o(Africe)/ k (jídlu), nic než, někdo jako (on)*
Partikule: (adpropoziční počáteční, koncová aj.) *at Klauze v Imp; Že (to zas zapomněl)! Klauze zvolací; ...že? Klauze tázací; (adlexémové počáteční, koncová aj.) třeba (S, on), (S, Karel) přeče*

Na valenci se uplatňují, v důsledku poplatnosti té které syntaktické teorii, různé názory, jakkoliv je to jev lexikální (langueový), který syntaxe jen různě interpretují. Valence se v některých případech u derivátů se stejným základem mezi slovními druhy dědí (vychází zvláště od verba), srov. *záviset na* → *závislý na* → *závislost na* → *závisle na něčem aj.*, a to v nezměněné podobě, anebo změněné pravidelným způsobem, srov. pravidelnou změnu akuzativů substantiv u verba v genitiv u odvozených deverbativ jako např. *číst knihu* → *četba knihy aj.* Všechny frazémy kolokační, které jsou funkčními ekvivalenty lexémů všech slovních druhů, mají pochopitelně svou valenci také, srov. aspoň *mít políčeno na něco, dát si na čas s něčím* (frazémy verbální), *jablko sváru mezi někým* (frazém nominální), *na úkor něčeho/někoho* (frazém prepoziční) aj.

4. Pravidla sémantická a formální.

V písemném modu tedy kolokace vzniká volbou pisatele z kompatibilních komponentů, a to napřed podle sémantických pravidel, a následně příslušnou úpravou podle formálních (gramatických) pravidel. Mezi obojím leží potřeba vyhovět případnému požadavku valence. Jiná pravidla, zvl. stylová, se zde dál už neuvažují. Porušení sémantických pravidel vede k totální nesrozumitelnosti, porušení pravidel gramatických vede k tzv. chybě, která může a nemusí vést ke zrušení srozumitelnosti, viz např. eseje cizinců studujících češtinu, popř. přímá absence formálních pravidel v případech založených na pouhé juxtapozici. Z nutnosti dodržení sémantických pravidel se vymykají anomální idiomy a frazémy, srov. např. *psí zima, jít vsříc* aj.

5. Principy a tendence lexikálních kombinací.

Je tudíž jasné, že tvorba kolokací vyžaduje jako předpoklad znalost lexikálních inventářů a příslušných pravidel obojího druhu, užívaných v daném sledu. Pro každou na pravidlech (sémantických a gramatických) založenou lexikální kombinaci platí, že se v ní smysluplně komponenty kombinují na základě **principu kompozičnosti** (který se někdy nazývá také Fregeovský princip); obecněji to platí i pro větu. Ten říká, že jakýkoliv výraz složený z jednotek nižších je za těchto podmínek (obojí pravidelnosti a smysluplnosti) dán synkretismem jak významu komponentů, tak strukturou celku. Odstraníme-li tedy ze syntagmat *dlouhý provaz, závislost na drogách, čte knihu, otec a matka* konkrétní lexikální komponenty, zůstává struktura, která však s těmito konkrétními komponenty spolupůsobí na výsledku, tj. uvedených kolokacích, kterým uživatel v kontextu jasně rozumí, tedy A-S, S-na-S^L, V-S^A, S-a-S (s naznačením pádu v indexu L a A). Vidíme také, že na strukturu

v daných případech jasně participuje i valence, která je v prvním případě však daná lexikálně, konkrétním komponentem (*závislost na něčem*), a ne obecně.

Lexikálně se kombinují navzájem na zcela obecné úrovni jen některé slovní druhy, na konkrétní úrovni konkrétních lexémů je však kombinatorických restrikcí mnohem více. Obecně platí, že neexistuje lexém, který se může kombinovat s libovolným jiným (viz už výše), ať už zcela obecně či v rámci jinak obecně možné struktury. Takto např. nelze ani od tak běžného adjektiva jako *velký* očekávat, že se může kombinovat se skutečně všemi existujícími substantivy, jakkoliv to v praxi dokázat je obtížné, srov. ale např. **velký názor*, **velká korelace*, **velký vzduch* aj. Zásadní je tu ale ještě něco jiného, totiž že kolokace jsou tvořeny **konkrétními tvary** lexémů, nikoliv lexémy jako celky. V tomto smyslu je jedinou skutečnou (textovou) kolokací výše *čte knihu*; u ostatních není dobře odlišený lexém a tvar nominativu. Dobře je toto vidět především u kolokací ustálených (frazémů), srov. přijatelnou kombinaci tvarů *do značné míry*, ale už ne kombinaci tvarů jiných u stejných komponentů **ke značné míře*, **ze značné míry* aj.; tím více to platí pro kombinaci na úrovni lexémů **značná míra*.

6. Kombinatorika a syntagmatika slov v textu.

Ne všechny textové kombinace jsou ovšem smysluplné. Vůbec jejich identifikace v textu je obtížná a vyjdeme-li u kombinací mechanicky evidovaných (např. u bigramů), je mezi nimi ve výsledku třeba manuálně identifikovat ty smysluplné. Ukažme si to na příkladu textu *Švejka*.

Při nedostatku hlubšího poznání a většího výzkumu stejně tak zatím nevíme, kde horní hranice kolokace končí. Přesto si lze o věci udělat aspoň orientační představu na analýze z Haškova románu *Osudy dobrého vojáka Švejka*, který má celkem 121 208 slov, z toho slov různých (tj. tvarů bez opakování) je v něm 30 332. Pokusíme-li se zjistit v tomto románu bi- až deka-gramy (tj. mechanicky analyzované kombinace všech vedle sebe ležících kombinací dvou až deseti slov, s frekvencemi), dostáváme takovýto obrázek:

Počet	počet n-gramů od maxima (do 2 výskytů) a kolokace		
18 400	2-gramy	381	37%
6 476	3-gramy	185	42%
1 460	4-gramy	89	37%
420	5-gramů	53	53%
192	6-gramů	14	4%
104	7-gramů	3	...
63	8-gramů	3	
39	9-gramů	2	
26	10-gramů	2	0%

Nejvyšší frekvenci mají ve Švejkovi bigramy *že se* (381 výskytů), *je to* (324) a *že je* (28), které však za kolokace považovat dobře nejde. S klesajícím počtem výskytů bigramů, trigramů, tetragramů, pentagramů atd. (zjišťováno až po hexagramy) však v zásadě počet smysluplných kolokací příliš neklesá, i když v nejmenším výsledku nejsou žádné. Manuální analýza pak umožňuje řadit mezi smysluplné kolokace takové kombinace (v bigramech, trigramech, tetragramech a hexagramech) jako *poslušně hlásím, pane obrlajtnant, co je to, řekl jednoroční dobrovolník, pro císaře pána a jeho rodinu*, které však nejsou ustálené, ale nikoliv náhodné jako následující sousední kombinace *když se, a řekl, jsem si, na to že, já jsem se, o tom že, a když se ho, a dal se do, u kanónu stál a pořád, a dá a proč by* aj.

Do jaké míry však lze za kolokaci považovat např. *směje se přitom na celé kolo*, není jasné. Jistá orientační představa o výskytu kolokací, které je třeba pak z n-gramů vydělovat, se takto tedy získat dá, i když některé otázky zůstávají otevřené a kritéria chybějí.

7. Smysluplné kombinace a kolokace: tendence.

Obecné tendence kolokability individuálních lexémů, resp. jejich tvarů se dají pro neutrální nespécializovaný text shrnout do tří pozorování, která mají povahu frekvenční, sémantickou a sémiotickou.

- 1- **Frekvence:** *dlouhý čas*, srov. naproti tomu frekvenčně a stylově neobvyklou Poláčkovu kombinaci *ten darebák pravil*
- 2- **Sémantika:** kombinují se slova navzájem kompatibilní; význam může v kombinaci přesahovat hranice slovního druhu, srov. *číst knihu* → *čtení knihy* → *čtená kniha*

3- **Sémiotika**: kombinují se slova téže znakové povahy, přičemž kombinace sémiotické typu individuum-třída (*ten pes je kulhavý/kulhá*) jsou nejčastější, zatímco kombinace obrácená je řídká (*pes je zvíře*) a např. kombinace třída-třída je okrajová (definiční věty, *pes je zvíře*) aj.

Až potom nastupuje jako čtvrtý rys **gramatičnost**, spočívající v respektování valence a dalších vztahů, především však vztahů kategoriálních, daných slovními druhy či jejich podtypy, srov. např. nemožnost **vidí daleký*, **začal napsat*, **píše knihou* aj. (tj. namísto *vidí daleko*, *začal psát*, *píše knihu*).

8. Kolokabilita lexému.

Otázkou hranic a možností kolokability jednotlivých lexémů se lingvistika zpravidla nezabývá, jakkoliv to pro poznání jazyka a jeho automatické zpracování může být užitečné, ba nutné. Obecné hranice a směry jsou dány tendencemi naznačenými výše, zpravidla však v jasném rámci slovních druhů, pokud je daný jazyk jasně vymezuje. Nicméně i v takto slovnědruhově vymezené kombinatorice intuitivně nějak vycit'ované stupně a hranice jsou. *Kolokabilitu* lexémů lze bez dalšího výzkumu takto orientačně vnímat aspoň jako trojího typu:

A vysokou a zdánlivě neomezenou, zvl. gramatické lexémy

B střední, omezenou a snadno zkoumáním poznatelnou, většina běžných lexémů

C periferní a krajně omezenou, zvl. monokolokabilní slova

Podívejme se aspoň na střední případ. Pokusíme-li se pro konkrétní ilustraci aspoň zhruba zachytit všechny kolokace výchozí hlavy (zde lexému *žlutý*), a tedy vlastně i jeho kolokabilitu, dostáváme bez dalšího filtru jen pestrou směs možností, srov. typická substantiva (SYN2005):

Žlutý: *barva, bláto, cedule, dům, džíp, dým, hlína, horečka, hruška, chmýří, chrysentéma, karta, klobouk, košile, květ, lavice, list, obličej, paprika, plechovka, ponorka, pes, řeka, skvrna, světlo, taxík, vlajka, zimnice, značka*

Po utřídění podle typu denotátu substantiva se situace stává jasnější a je zřejmé, že tu jde jen o několik málo jasných kolokačních tříd, které jsou pro kombinatoriku adjektiva *žlutý* relevantní, zatímco jiné nejsou, srov. např. abstrakta a neexistující kombinace **žlutý vztah*, **žlutá láska*, **žlutý čas* aj.

Tedy **žlutý** + látka, hmota: {*hlína, bláto...*}

výrobek, produkt: {*cedule, dům, džíp, klobouk, plechovka, vlajka, ...*}

ovoce, plod: {*hruška, paprika...*}

část rostliny: {*list, květ...*}

část těla, kůže: {*obličej...*}

záření, plyn: {*světlo, dým*}

jiné: {*barva, chmýří; řeka, ponorka, pes; zimnice/horečka*}

Do poslední skupiny jsou řazeny zbytkové kolokační kategorie, zčásti kvůli nedostatku dat (*barva, chmýří*), zčásti proto, že jde o propria (*Žlutá ponorka, Žlutá řeka, Žlutý pes*) a zčásti proto, že jde o termín (*žlutá zimnice*). Úhrn všech kolokací, které uvedené příklady naznačují jen zčásti (jen ale ve struktuře A-S), představuje tedy opět plné (komplexní) **kolokační paradigma** lexému, které je pro každý lexém jedinečné.

8.1 Monokolokabilní slova.

Jsou to slova, resp. tvary kombinující se striktně jen s několika dalšími kolokáty (1-7, viz blíže Čermák 1982, 2007). Jakkoliv se jim můžou podobat, normální lexémy to nejsou a aspoň u frazémů ztrácejí, popř. dosud nenabýly povahu lexému a jeho vlastnosti, včetně významu, slovnědruhové platnosti apod. a jsou pouze součástí frazému (popř. termínu aj.). Jak slovníky tak gramatiky s nimi mívají potíže, pokud je vůbec registrují a pokud jim chtějí, jako ostatním tvarům v textu, vnútit pravidelnost, kterou nemají, srov. *nechat na holičkách vs* neexistující **holička*. Jejich tři typy zahrnují

(1) komponenty **frazémů** a idiomů: *všanc (vydat), vstříc (vyjit), holičkách (nechat na), třetice (do t.), (od) nepaměti*

(2) komponenty víceslovných **termínů**: *osmičelý (kyselina, kysličník), (alkoun/lyskonos) úzkozobý, (kakadu/kanár) žlutočečelatý, (kamejka) modronachová,*

(3) komponenty **běžných kolokací**: *nadrobno (nakrájet), zout (boty/bačkory), poulit (oči)* aj.

9. Kombinatorika lexémů sémanticky.

Lexémy, resp. jejich tvary se kombinují na základě své **kompatibility** založené na přítomnosti, resp. možnosti zjistit společný sémantický rys obou komponentů kolokace. Srov. např. *naškrábat to na ubrousek*, kde *naškrábat* má v sobě rys **psaní** stejně jako *papírový ubrousek* sloužící jako substitut dopisního papíru apod.), začneme-li od nejjednoduššího případu, na který se složitější vážou a vrství.

Pro běžné kombinace, založené na pravidlech sémantických a gramatických, platí, že se tu při vzniku vyšších útvarů (kolokací, vět) uplatňuje princip kompozičnosti. To však neplatí pro kombinace nějakým způsobem anomální, tedy pro frazémy a metafory. V dalším se pokusíme všimnout si jen kombinací pravidelných. Pro abstraktní povahu sémantiky je ověřitelných poznatků (kromě hypotéz) o tom, jak se kombinují jednotlivé typy lexikálních významů, mizivě málo (srov. ale už Weinreich 1966, který poněkud hypoteticky uvažoval především o druzích a typech možných konfigurací a seskupování sémantických rysů komponentů (clusters)). Zdá se, že přesto lze obecnější povahu aspoň základních a nejčastějších typů lexémů a kombinací identifikovat a pojmenovat. Je tedy možné při kombinaci nejrůznějších formálních jednotek uvažovat aspoň o dvou obecných typech kombinace významu, který je jednak povahy sémantické a jednak sémiotické. V přehledu, bez snahy o formalizaci, se situace všech čtyř autosémantik (S, A, V, ADV) jeví aspoň takto:

I Sémantická determinace (specifikace, kvalifikace, kvantifikace a evaluace)

A specifikace potenciálního inherentního rysu (deskripce): *dřevěný stůl, sladká chuť, strojový park, potichu plakala, napsal dopis*

B kvantifikace/intenzifikace inherentního rysu: *mírná zima, velký blázen, velmi plakala*

C reduplikace inherentního rysu: *hlasitě křičet, tichý šepot*

D dodání vnějšího neinherentního **rysu** (spatiotemporální deskripce): *rohový stůl, přišel včera*

E dodání vnějšího pragmatického **evaluativního rysu**: *zajímavý film, krásně zpíval*

II Sémiotická determinace (určující denotát, částečná či úplná v mezích třídy)

F Individualizace: *tenhle stůl*

G Restrikce: *pouze pět, poslední stůl, pouze mlčel*

Pro případ **A** srovnáme např. lexém *stůl*, který má jako jeden ze svých definičních rysů (sémů) materiál, který se v kombinaci *dřevěný stůl* specifikuje poukazem na *dřevo* (skrze *dřevěný*), a to s vyloučením jiných potenciálních materiálů (*kov, plast, sklo* aj.), které obecně, před touto specifikací, byly napřed pro lexém *stůl* taky možné. Druh procesu v I a II většinou naznačují jednotlivé názvy, které jsou deskriptivní. Dodejme aspoň, že nejběžnější typ **A**, který lze jistě podle potřeby členit jemněji (stejně jako i některé další), vychází obecně z podstaty uvažované kompatibility, která se tu však dál už nevětví.

Typ **E** je svou pragmatickou (evaluativní) povahou přechodný mezi I a II; na rozdíl od ostatních případů v I je význam kombinace jen omezeně kompoziční v tom smyslu, že závisí na normě obvyklého chápání významu hlavy (*mírná zima* se chápe na pozadí různě lokálně chápané zimy, podle geografické polohy).

10. Příklad kombinatoriky jednoho typu lexémů.

Z množství kombinatorických typů (srov. i Čermák-Holub), z nichž asi nejnápadnější a nejrozsáhlejší jsou verbonominální kombinace se substantivem abstraktním, srov. *věnovat pozornost*, si ilustročně všimneme aspoň jednoho, substantiva kvantitativního.

Při absenci vlastních, slovnědruhově specifických klasifikátorů, známých z čínštiny a řady dalších jazyků, čeština přesto (tj. kromě adverbii, prostého plurálu a numerale) podobnou kvantifikaci skrze tři typy substantiv vyjadřuje. Jsou to substantiva, resp. kvantifikátory (s genitivem následujícího kvantifikovaného substantiva)

1 Partitivní (neurčitá část něčeho): *hromada, spousta, trocha*

2 Singulativní (konvenční, známý díl substantiv nepočítatelných): *stroužek, stéblo, metr (dříví), záchvat (zoufalství)*

3 Numerativní (konvenční skupina počítatelných substantiv): *hejno, smečka, sbírka (obrazů)*

Jednotlivé typy **kvantifikátorů** se nejenom spojují příznačně pouze s určitými typy substantiv podle povahy jejich sémantiky (s výjimkou partitiv), ale projevují se charakteristicky i ve schopnosti (a) tvořit plurál (*kartóny cigaret*), (b) stát spolu se základní číslovkou (*dva kartóny cigaret*; jiný, zde nezahrnutý, případ jsou číslovky typu *dvoji, paterý*) a konečně i ve schopnosti (c) být kvantifikovány oficiálními objektivními a reálně vymezenými jednotkami (tj. *kilogram, litr* apod.). Tyto vztahy schematicky zachytíme v přehledu:

Sémantická třída substantiva	partitiva	singulativa	numerativa	počítatelné	plurál	jednotka
1 Člověk (<i>dítě, dělník</i>)	+		+	+	+	
2 Živočich (<i>vlk, moucha</i>)	+		+	+	+	
3 Věc konkrétní						
a) objekty (<i>kniha, známka</i>)	+		+	+	+	
b) látky (<i>sůl, máslo</i>)	+	+				+
c) kapaliny (<i>voda, pivo</i>)	+	+				+
d) kolektiva (<i>listí, dříví</i>)	+	+				+
4 Věc Abstraktní (<i>strach, naděje</i>)	(+)	+				(-)

Srov. příklady na některé častější kolokačně specifické konkrétní kvantifikátory: *arch (papíru), banda (zlodějí), hejno (ptáků), hrozen (vína), kartón (cigaret), krabice (doutníků, cukru, sucharů), krabička (sirek), otýpka (roští, slámy), paklík (tabáku), plátek (šunky), plató (vajec), prut (zlata), roj (včel), rota (vojáků), sádka (ryb), sada (holí, klíčů, mýdel, nožů), sklenice (piva), smečka (vlků), snop (žita), stádo (koní), stéblo (trávy), stoh (sena), svazek (klíčů, ředkviček), šálek (čaje), štos (papírů), tlupa (dětí, beduinů, goril), větel (chmelu), ždibec (másla, naděje), záchvat (smíchu, zoufalství) aj. Některá z nich se používají už i samostatně, srov. *sousto (jídla)*. Jistý náběh ke specializaci v tomto smyslu jeví (proti ostatním lexémům sémanticky specifickým, úzkým) taková obecná slova jako *kus*, srov. *pět kusů dobytka*.*

11. Typy lexikálních kombinací.

Terminologie v oblasti víceslovných lexémů je z minulosti rozkolísaná, špatně definovaná, bez jasných kritérií a překrývá se, popř. není žádná (pro některé oblasti a typy), či některé názvy jsou přímo zavádějící (*volné spojení*), anebo dokonce neříkají vůbec nic, srov. *slovní spojení*; jejich typologie také chybí (viz ale podrobněji Čermák 2001). Pokusíme-li se stručně a vyčerpávajícím způsobem tuto rozsáhlou oblast zachytit, pak lze kombinací řady kritérií dospět ke schématu níže. Kombinace

- A Systémové** 1 pravidelné a: **termínové kolokace** (víceslovné termíny)
b: **propriální kolokace** (víceslovná propria)
2 nepravidelné : **idiomatické kolokace** (idiomy a frazémy)
- B Textové** 3 pravidelné a: **běžné kolokace** (gram-sémantické kombinace)
b: **analytické kombinace tvarů** (analytické formy)
4 nepravidelné : a: **individuální metaforické kolokace** (autorské metafory)
b: **náhodné kombinace sousední**
c: **jiné kombinace** (blábol)

Potenciálně k nim lze ještě přiřadit i přechodný typ (mezi A1a a B3a)

C Textově-systémové běžné kolokace uzuální

- Ad: A1a *cestovní kancelář, lodní doprava, kyselina sírová; to co, až když*
A1b *Kanárské ostrovy, Středozemní moře, Velká Británie*
A2 *bez nadsázky, ležet ladem; jen aby; stará dobrá Anglie*
B3a *letní dovolená, snadná odpověď, teplé podnebí, starověké památky, koloniální nadvláda, místní víno, jižní pobřeží, největší ostrov, právě ten*
B3b *šel by, byl zapsán, vzpomínající si*
B4a *třeskutě vtipný, virové hrátky*
B4b *(vývody) vzduchotechniky uvnitř (bytu), že v, kterou jistě*
B4c ?
C *prát prádlo, sušit prádlo, žehlit prádlo, nakrájet nadrobno, umýt si ruce, nastoupit do tramvaje*

Jen potenciálně sem lze řadit i přechodný poslední typ C (ležící mezi A1a a B3a), daný překrýváním některých termínů s netermíny (viz ještě dál). Typ C je daný absencí jasných kritérií schopných rozlišovat mezi kombinací ustálenou (a tedy systémovou a z paměti reprodukovanou) a neustálenou (a tedy textovou a mluvicím tvořenou vždy znovu). Obecně není metodologie uchopení tohoto potenciálního typu jasná, protože není jasný stupeň jejich ustálenosti (jsou např. kolokace *chovat ovce, nalít čaj, umýt si ruce* či *rezervovat si místenku* ustálené?). Z praktických důvodů bývá proto především tato oblast předmětem a obsahem tvorby slovníků kolokací (mj. i proto, že kolokace **vyčistit si ruce, *umýt si zuby* se neužívají a pro cizince jsou obtížné).

Základním problémem, na kterém závisí řada dalších aspektů, je tedy ověření ustálenosti a stanovení její míry, a tedy mj. hranic mezi systémem a textem. Napříč celým spektrem lexikální kombinatoriky však jde v pozadí stojící všudypřítomná frekvence lexémů. Tvoří nespornou kvantifikovatelnou škálu, na které stanovení rozmezí mezi typy je jak obtížné, tak co do hranic nejasné a neostře (s přechody).

Za užitečné dělení, které však zatím také nelze přesně vymezit, lze považovat především distinkci **typický-běžný-řidký-potenciální**. Pro nalezení kritérií pro takové rozlišování, zvláště pak možností **potenciality** a povahy dalších, dosud neexistujících kombinací, bude přitom třeba se opřít o sílu dosavadních kombinatorických typů (především však z hlediska sémantického). V aplikované oblasti (zvl. výukové a lexikografické) se už nějakou dobu za užitečnou distinkci ještě považuje aspekt **typičnosti** kolokací, jehož pozadí se jasně váže na vysokou frekvenci, ale jinak se o spolehlivá kritéria neopírá. Právě na typičnost a vysokou frekventovanost kombinace se dále váže i statut stereotypů, formulí aj.

12. Závěry a problémy.

Uvedené poznámky usilují o ucelený a ilustrativní přehled pouze hlavních aspektů, do detailů ani naznačení složitějších souvislostí jít nemohly. Přesto snad však dokázaly poukázat aspoň zčásti na různá manka v dosavadní lingvistice, obecně pak na potřebu vyrovnat v ní deskriptivně osu syntagmatickou proti jednostranně zdůrazňované paradigmatické, jak ukazuje především dnešní korpusová lingvistika.

Chybějící adjektivum v konkordanci v 2.3: *vláčný*.

Problémy:

asociace a korelace formálních a jazykově-funkčních typů
popis víceslovných pojmenování
lišení významu a evaluativní pragmatiky
identifikace a hranice ustálenosti kombinace
více než dvoučlenné kombinace
rehabilitace valence všech slovních druhů
syntagmatika slovních druhů
revize pojmání lexémů a jeho tvarů
jak se ztrácejí lexémy z jazyka? -oslabování kolokability (viz protivný)
identifikace frazémů a jejich respektování při popisu: anomálie
bližší studium vztahu pravidel sémantických a formálních
kolokace: změny a metafora
otázka modelu
kumulace, iterace, reduplikace aj, binomiály
formule, stereotypy jako extenze

Bibliografie

- Čermák F., 1982, *Idiomatika a frazeologie češtiny*. UK Praha (skriptum).
Čermák F., 1988, *Syntagmatika a paradigmatica českého slova I: Valence a kolokabilita* SPN Praha (2. vyd., spolu s J. Holubem)
Čermák F., 1992, *Paradigmatika a syntagmatika slovníku: Problémy a možnosti*. SaS 53, 249-264
Čermák F., 2000, *Combination, Collocation and Multi-Word Units*, in Proceedings of The Ninth Euralex International Congress EURALEX 2000, eds. U. Heid, S. Evert, E. Lehmann, C. Rohrer, Institut für Maschinelle Sprachverarbeitung Universität Stuttgart, Stuttgart, 489-495.
Čermák F., 1997, *Semiotic Lexicon and Dictionary*. European Journal for Semiotic Studies, Vol. 9 (3,4), 489-508.
Čermák F., 2001, *Syntagmatika slovníku: typy lexikálních kombinací*, In: *Čeština - univerzálie a specifika* 3, eds. Z. Hladká, P. Karlík, Brno, 223-232.
Čermák F., 2006, *Collocations, Collocability and Dictionary*, In *Atti del XII Congresso Internazionale di Lessicografia*. Torino 6-9 settembre 2006. Proceedings XII Euralex International Congress, eds. E. Corino, C. Marello, C. Onesti, Edizioni dell'Orso, Alessandria, 929-937.
Čermák F., 2006, *Kolokace v lingvistice*, In *Studie z korpusové lingvistiky* 2, Kolokace, eds. F. Čermák, M. Šulc NLN Praha, 9-16.
Čermák F., 2007, *Frazeologie a idiomatika česká a obecná. Czech and General Phraseology*. Karolinum Praha, 718s.
Čermák F., 2008, *Czech Collocations*, In *Lexicographica*. International Journal for Lexicography 24/2008, Max

- Niemeyer Tübingen 59-67,
Čermák, F., *Lexikon a sémantika* NLN (v tisku)
Filipec F., F. Čermák, 1985, *Česká lexikologie*. Academia Praha
Lyons, J., 1977, *Semantics 1-2*, Cambridge University Press Cambridge
Porzig, W., 1934, *Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*, In Schmidt, L., ed., 1973, *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 78-103
de Saussure F., 2007, *Kurs obecné lingvistiky* 3. vyd. (překlad F.Č., doplněný o další texty, s novou bibliografií, studií a poznámkami) 2007 Academia Praha, 487s.
Skalička Vladimír. Souborné dílo, I. díl, 2004, ed. F. Čermák, J. Čermák, P. Čermák a C. Poeta, Praha Karolinum, 464s. (spolueditor a spolupřekladatel)
Weinreich, U., 1966, *On the Semantic Structure of Language*. In *Universals of Language*, ed. J. H. Greenberg, Cambridge, Mass., London, The MIT Press, 142-216.

POZN:

Ev. rozpracováním a specifikací, extenzí lze dostat i celou knihu *Jazykové kombinace* .

Kam patří kapka/kapička u klasifikátorů? Asi partitiva n. nový typ?